

Європейська «завіса з колючого дроту»

Зведення стін на європейських кордонах не вирішить безпекових проблем. Це радше визнання провалу міжнародної співпраці.

Оголошення Фінляндією про намір побудувати огорожу вздовж кордону з Росією минулої осені стало поштовхом до дискусій на засіданні Ради Європи 9 лютого 2023 року, з яких очевидно, що хід подій змінився. Вимог щодо кращого захисту кордонів значно збільшало, й деякі члени чітко заявили про своє бажання фінансувати будівництво подібних огорож в інших прикордонних країнах ЄС. Тобто йдеться про проекцію власних страхів за межі своєї території. Охоплена моральною панікою Європа, схоже, буде те, що географ Клаус Доддс називає «завісою з колючого дроту»: захисний бастион на зразок такого, який уявляв собі Самуель Гантінгтон під час написання книги «Зіткнення цивілізацій». Втім, Брюссель навряд чи повною мірою готовий спорудити на кордонах справжню бетонну стіну. Поки що.

В межах Шенгенської зони митний контроль було скасовано, але її периферія дедалі більше відгороджувалася від зовнішнього світу

Європа має давні, але непрості стосунки зі стінами. На початку століття континент, який довго відкидав ідею стін на кордонах як пережиток минулих епох, змінив риторичу. Розширюючись, Європейський союз отримав «спадок» у вигляді огорож у самому серці Кіпру та на кордоні Литви. Втім, до них поставилися просто як до залишків старих конфліктів. Адже в 1990-х ЄС був символом світу без кордонів, світу, де панує свобода пересування. Однак це була ілюзія: в межах Шенгенської зони митний контроль було скасовано, але її периферія дедалі більше відгороджувалася від зовнішнього світу, як-от Іспанія, яка зводила мур між двома своїми ексклавами на африканському континенті, Сеутою й

Мелільєю, та Марокко. Проте на момент завершення холодної війни існувало всього 200 км огорожених кордонів – як спогад про сиву геополітичну давнину.

Порушення «табу на стіни»

Великі зміни в бік зведення стін замість їх руйнування відбувалися в Європі в два етапи. Початком став 2015 рік, коли сирійська криза змусила ЄС повірити в те, що в Європі також існує «міграційна криза». В наступні роки світоглядні зміни посилювалися на тлі російської стратегічної загрози (після вторгнення до Криму), а також інструменталізації проблеми біженців. Отже, в 2023 році в усій Європі – від Фінляндії до Греції, від України до французького Кале – налічується 17 обгороджених діад. Якщо наприкінці ХХ століття мурованими були лише 1,7 відсотка кордонів, то сьогодні вже 15,5 відсотка – це 2008 кілометрів стін, наче рубець на материку.

Той факт, що Європа цілком сприймає замуrowаний світ включно з огорожами на власних кордонах, безперечно, є порушенням табу – табу на стіни – про що прямо заявляли деякі глави урядів напередодні саміту в лютому 2023 року. Трампівська формула, огидна й жахлива, більше не є винятком. Стіна стала прийнятним рішенням, яке більше не належить виключно до лексики популістів та ультраправих, а є частиною цілком мейнстримного дискурсу: легітимізації винятку як інструмента захисту ідентичності в світі, розхитуваному вітрами глобалізації.

*Хоча стіни на кордонах
створюють ілюзію
непроникності,
насправді вони –
неводонепроникні
мембрани, а просто
сита*

Проте стіни, які зараз являють собою прибутковий та глобалізований ринок з астрономічними прямими та непрямыми витратами, не виконують тих завдань, заради яких будуються. Згідно з політичною риторикою, вони покликані надійно захистити кордони, але при цьому не береться до уваги, що потоки зсуваються – як у просторі, так і в часі – коли стикаються з перешкодами. Контрабанда (наркотиків, зброї або людей), незаконні перетини кордону та повстанська діяльність реорганізуються, стаючи менш прозорими, внаслідок чого їх стає важче відстежувати. Потоки на короткий час зникають, щоби потім виникнути знову в іншому місці або вигляді. Тим часом перетин кордону (як

легальний, так і нелегальний) дорожчає та притягує організовану злочинність. Отже, стіни на кордонах створюють ілюзію непроникності, насправді вони працюють не як водонепроникні мембрани, а просто як сита.

Результати досліджень свідчать, що стіни не лише перешкоджають двосторонній торгівлі, шкодять здоров'ю населення прикордоння та погіршують імідж країни, а й мають досить обмежену ефективність, оскільки не блокують небажані потоки та суттєво не підвищують безпеку. Навіть на сайті Митно-прикордонної служби США вже давно стверджується, що стіна може виконувати хіба що функцію «лежачого поліцейського».

Аналогічну думку має Прикордонна служба Фінляндії: вона зазначає, що прототип огорожі, який зараз тестується, буде «сповільнювати та скеровувати рух будь-яких натовпів, що утворюються», додаючи, що «навіть якщо мур можна обійти, він все-таки виконує свою функцію, перешкоджаючи нелегальному перетинанню кордону та допомагаючи владі впоратися з ситуацією». Втім, не факт, що це усвідомлення поширюється на широкий загал, адже, як доведено Трампом у 2016 році, стіни на кордонах є, безперечно, ефективним інструментом впливу на електорат. Цей аспект, схоже, не залишився поза увагою австрійського канцлера, коли він закликав до зведення стіни вздовж кордонів Європи – парламентські вибори в Австрії мають відбутися менш ніж за рік.

Стіна як панацея?

Подібно до того, як стіна затуляє інший бік кордону, вона приховує також непорозуміння та можливості для співпраці між суб'єктами прикордонних відносин та безпекової політики. Економічна, політична та екологічна деструктуризація прикордоння, яку спричиняють стіни, посилює вразливість і розбіжності, що, своєю чергою, сприяє насильству. Прагнучи до безпеки, далі держави вдаються до руйнівної поведінки (зокрема, раптової зміни пріоритетів фінансування, мілітаризації прикордоння та неналежного контролю за трудовою міграцією, що завдає шкоди економіці та екосистемі), вмотивовані панівною риторикою про стіну як панацею, як добре видиму всім срібну кулю.

Насправді стіни на кордонах посилюють глобальну ієрархізацію пересування: стіна є не нездоланим бар'єром для всіх, а фільтром, що розділяє потоки, відокремлюючи кукіль від пшениці. Для одних

це означатиме жорсткий відбір і додаткові труднощі, а для інших буде ледь помітною цяточкою на пейзажі. Для деякого це навіть стане можливістю збагатитися. Таке розбалансування сприяє політичному довголіттю стінобудівництва, а також виконує самоздійснюване пророцтво: воно оголошується засобом проти нестабільності, яку воно ж і породжує. Зведення стін на кордонах спричинює «трагедію за задумом». Тобто будь-який незаконний перехід за стіну – професор Скотт Нікол називає такі огорожі «магнітами для сходів» – стає ілюстрацією її крайньої необхідності, хоча сама стіна є причиною того, що деякі з таких дій тепер є незаконними.

Піддаючися спокусі укріплення кордонів, європейські держави сприяють нормалізації та поширенню стін як явища. Стіни – це насамперед визнання провалу (співпраці, як міжнародної, так і європейської) та відмова від основоположних цінностей Європейського союзу. Результат буде зворотним: збільшення розриву, інтенсифікація потоків, зростання нерозуміння та ще більш первинних страхів, від чого може врятувати тільки поглиблення співпраці. Адже стіни не вирішують проблему, яку покликані усунути. Вони лише виконують роль пов'язки на зламаній кінцівці, димової завіси перед дедалі очевиднішими проблемами, які залишаються невирішеними.

Переклад з англійської Дар'ї Прусенко

Елізабет Валле

Елізабет Валле (Élisabeth Vallet) – доцентка і наукова керівниця з геополітики на кафедрі Рауля-Дандюрана в Квебекському університеті в Монреалі. Основними сферами її інтересів є трансатлантичні відносини та конституційний аналіз відносин між ЄС та США.

